

גמרא מסכת תענית כ. – ב.:

תנו רבנן לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז מעשה שבא רבי אלעזר (בן ר') שמעון ממגדל גזור מבית רב ויהיה רכוב על החמור ומטייל על שפת נהר ושמח שמחה גדולה והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו² שלום עליך רבי ולא החזיר לו אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך אמר לו איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו ואמר לו נענית לך מחול לי אמר לו איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו יצאו בני עירו לקראתו והיו אומרים לו שלום עליך רבי רבי מורי מורי אמר להם למי אתם קורין רבי רבי אמרו לו לזה שמטייל אחריו אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל אמרו לו מפני מה אמר להם כך וכך עשה לי אמרו לו אף על פי כן מחול לו שאדם גדול בתורה הוא אמר להם בשבילכם הריני מוחל לו ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן מיד נכנס רבי אלעזר בן רבי שמעון ודרש לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות

השאלה העולה מייד היא שלכאורה גם אדם שאינו צדיק לא היה אומר לאדם 'ריקה כמה מכוער אותו האיש' וגם אדם שאולי טועה בזה, למה הוא מלכלך על כל אנשי העיר ואומר לו 'שמא כל בני עירך מכוערין כמותך' ואיך רבי אלעזר טעה בזה ודיבר כך אל האדם עצמו והכליל את אנשי עירו?

נביא 4 וחצי הסברים (מלבד ההסבר בשקלא וטריא של הגמרא המופיע בהערה 2):

המהרש"א מסביר:

"מה שקראו ריקה אפשר שהיה נדמה לו כנכרי מבני כוש לפי שהיה מכוער ושחור ביותר וזה שאמר לו שמא כל בני עירך מכוערין כו', דהיינו מארץ כוש"

היעב"ץ מסביר:

נראה בזה יש לדון לזכות כי מאחר שהיה מכוער ביותר חייש דלמא שד הוא ואסור לתת לו שלום כדאיתא פ"ק דמגילה(ג).³ בכדי להסביר את מה שקרה שם נראה מה כתוב בתחילת הסיפור "מעשה שבא רבי אלעזר בן ר' שמעון ממגדל גזור" איפה נמצאת "מגדל גזור"?

מו"ר הרב יעקב מדין שליט"א (ראש ישיבת 'הר עציון') מסביר שזו העיר 'גדרה' שבצפון ירדן ('אום קייס' עם שרידיה של 'גדרה' מעל למעיינות חמת גדר) ולפי זה הסיפור מובן, המכוער היה שייך לעיר של אנשים שהיו מצורעים ולכן גרו ליד המעיינות החמים שמרפאים את המצורעים ובזמנם מצורע היה 'חוטא' וזו הסיבה שר' אלעזר כועס על האדם הזה ועל בני עירו שהיו מצורעים, חוטאים

בנוסף, כפי שנראה בגמרא בעירובין, אנשי 'גדר' היו אנשים רעים ואלימים, ויתכן שלכן דיבר אליהם רבי אלעזר בצורה שלילית

הסבר נוסף של הרב קאפח בהערה⁵

נראה את הגמרא **בעירובין סא**. בנוגע להיתרו של רבי לבני גדר לרדת בשבתות⁶ וראה גם את אלימותם של בני גדר: התיר ר' שיהו בני גדר יורדין לחמתן ואין בני חמתן עולין לגדר מאי טעמא לאו משום דהני עבוד דקה והני לא עבוד דקה, כי אתא רב דימי אמר **טטורגי מטטרגי** להו בני גדר לבני חמתן ומאי התיר התקין ומאי שנא שבת דשכיחא בה שכרות, כי אזלי להתם נמי מטטרגי להו, כלבא בלא מתיה שב שנין לא נבח השתא נמי מטטרגי בני חמתן לבני גדר, כולי האי לא כיפי להו

מעניין לציון שגם כיום כשיררדים מ'גדרה' לירמוך, הנוף המדהים של הכינרת (התבור, הגלבע ואפילו החרמון) משבר חושים, אבל גרים שם שבט מסויים שאנשיו מאד מכוערים בפניהם (כמו השבט שגר בנערן שעל יד יריחו, והם גם כהים יותר משאר האנשים בעבר הירדן) וזה ממש בולט לרעה בנוף, כך שדברי המהרש"א שנדמה כאדם מארץ כוש, היעב"ץ שנדמה כשד וההסבר על מצורעים כחוטאים של מו"ר הרב מדין שליט"א (עם התוספת על אלימותם) מתקבלים בצורה יפה כשנמצאים במקום

¹ ראה במסכת דרך ארץ ריש פרק מא גירסא: "מעשה ברבי שמעון בן אלעזר"

² כדאי לכתוב כאן את הצעת הר' אביעז מוריה שהופך את הדברים, ובעצם ר' אלעזר אמר כמו שמקובל היום בסלנג: 'שלום רבינו', למכוער, המכוער אינו משיב ור' אלעזר לכן אומר לו שזה מכוער לא להשיב שלום למי שפונה אליו

אכן ברבינו הננאל כתב "ת"ר מעשה בר' שמעון בן אלעזר שפגע באחד ואמר כמה מכוער כלי זה שמא כל בני עירך מכוערים כמותך. כיון שידע שחטא התחיל לבקש מחילה. נפק ודרש לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז" וכן משמעות הפוסקים והמפרשים (לענין 'שלום' כשמו של ה')

למרות שברש"י ובתוס' לא מוכח מי פנה ב"שלום עליך רבי"

רש"י - "נזדמן לו אדם - יש ספרים שכתוב בהן: אליהו זכור לטוב, והוא נתכוון להוכיחו שלא ירגיל בדבר"

תוספות - "נזדמן לו אדם אחד שהוא מכוער ביותר - במסכת דרך ארץ מפרש דאיתו אדם היינו אליהו ולטוב נתכוין כדי שלא ירגיל בדבר"

³ וראה בדבריו של היעב"ץ אם 'שלום' נקרא שמו של הקב"ה

וראה ביביע אומר (אורה חיים חלק 1 סימן טו אות י) סתירה בשיטת היעב"ץ וראה תשובה ב"דיד נפש" על תענית כ:

⁴ ראה בויקיפדיה "גדר (עיר קדומה)":

https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A2%D7%99%D7%A8_%D7%A7%D7%93%D7%95%D7%9E%D7%94

⁵ הרב קאפח (משנה תורה לרמב"ם מהדורת הרב קאפח, ספר אהבה הלכות ברכות פרק י אות כו) מסביר שברכת משנה הבריות נאמרת לאחר הראיה, ואז הוא מבאר את דבריו של רבי אלעזר למכוער:

"נכון שחז"ל מסרו את הדברים תוך ביקורת על רבי אלעזר בר' שמעון, אך נראה שאין הדברים חמורים כפי פשוטן כי מה עניין "ריקה" וכי כל מכוער הוא ריקה.. ועוד, מה עניין "שמא כל בני עירך מכוערין", אלא נראה פשוט כי רבי אלעזר ראה את המכוער הזה ושקע בהסתכלות בו כדי לברך מתוך התפעלות ולא הרגיש שנתן לו שלום ולפיכך לא החזיר לו שלום, ולפיכך כאשר בירך רבי אלעזר בר' שמעון נעלב אותו אדם מאד ומזה ידע רבי אלעזר שהוא ריקה שאינו בן תורה שאילו לא היה ריקה היה יודע את הדין שצריך לברך ולא היה נעלב וחשב רבי אלעזר בליבו היתכן שאין בבני עירו אדם היודע שצריך לברך, ואולי כולם מכוערים כמוהו כך שאין האדם הזה שונה מאחרים ולפיכך אף אחד מהם לא בירך לפי שכולם כך ומשום הכי לא שמע האיש הזה ברכה זו מעולם ואף על פי שלא נתכוון רבי אלעזר להעליבו כיוון שנעלב ביקש ממנו מחילה"

⁶ ראה שבת קט. "רוחצים במי גדר, במי חמתן"